

Een blik op het Middeleeuws Krijgswezen op de basis van de anthroponymie

door A. CARNOY

Het is nu een gemeenplaats geworden te verklaren dat, om reden van hun traditioneel karakter en van hun cristallisatie, de eigennamen ons kostbare documenten leveren over de sociale en technische toestanden in de middeleeuwen.

Door het classificeren van onze familienamen naar hun type van betekenis kunnen wij ons aldus naar het verre verleden verplaatsen waarin zij ontstaan zijn.

Dit is bij uitstek waar wat de vervoermiddelen betreft, die sedert honderd jaar zo diepgaande omvormingen hebben ondergaan.

Hetzelfde, echter, geldt bijna in dezelfde maat voor de organisatie der gemeenten, corporaties, rechtbanken, van het geldwezen, maar in 't bijzonder voor de bewapening, een gebied waarop, jammer genoeg voor het mensdom, een geweldige vooruitgang (?) waar te nemen is.

Hier brengt ons de anthroponymie terug naar het tijdperk van de plaatselijke oorlogen, tussen landheren en tussen steden en dit, vóór de vorming van de beroepslegers.

Het was de tijd toen de burgers zelf ten strijd werden geroepen zonder gezamenlijk een vorming te hebben ge-

kregen. Dit had ze er toe gebracht zich in vreedestijd individueel voor te bereiden, naargelang het soort wapen dat zij in oorlogstijd zouden hanteren.

Het is aldus zeer normaal dat dergelijke strijders in hun streek om die speciale bedrijvigheid bekend werden en daardoor ook dikwijls aangeduid werden.

Nu waren de vernielingstuigen en wapens nogal talrijk, zodat men hier een overvloedige bron heeft van namen heden door personen gedragen, die geen benul hebben van hun strijdlustig karakter.

Om met de artillerie te beginnen welke wij thans al te uitsluitend met ontploffingsstoffen associëren, zij bestond van de oudheid af op een grote schaal en had als doel het bereiken van dezelfde uitslagen als ons geschut, alhoewel op een minder vreselijke wijze.

Het slingeren van zware stenen tegen de wallen, bij voorbeeld, geschiedde bij middel van *dondeinen* (F. N. *Dondeyn*) of door bombaarden (*Bombaart(s)*). Ook vindt men *Schietscatte* voor een „catapult”, alhoewel het woord eigenlijk voor de basis van een geschut gebruikt werd.

Inderdaad is zijn tweede element het woord : *kat*, dat in de toponymie een belangrijke rol speelt, alhoewel ten onrechte verstaan als de naam van het bekend dier. Het betekent eigenlijk : „glacis, fort, terras, dijk”, en prijkt o. m. in *Katem* (te Dudzele, Wervik, Strijtem), *Kattendijk* (in Antwerpen), *Kabbeek* te Tienen, *Kadzand* (in Zeeuws Vlaanderen), *Kattenberg* (te Kassel-Noorddepart.).

Niet alleen stenen maar ook pijlen werden met geweld tegen de verdedigers der vestingen geslingerd. Daarvoor bestonden andere catapulten, o. m. de *Springael* (fr. *Lespringard*) waarmee lange, zware pijlen afgeschoten werden.

Daartoe diende ook de *mange* of *mangeneel*, waaruit : *Mangelschot* „het schieten met de mangel-catapulte”. Dit

woord was gevormd zoals *Selſſchot* of *Selleschot*, „balist om pijlen te schieten”.

Op 't eerste gezicht was *Selleslagh* op dezelfde wijze gesmeed. Dit is nochtans niet juist, daar hier de volledige vorm is : *Seldeslag*, dat men trouwens ook aantreft. Het schijnt te hebben gediend om mensen aan te duiden die zelden sloegen (d. w. z. die het doel dikwijls misten). Men vindt in oude teksten die naam ook voor beenhouwers bij wie het ironisch klinkt („een die zelden slacht”?)

Daar in het Frans de catapulte door „zoosemie” met een *zeug* werd vergeleken, vindt men ook *Latruwe*, *De Troye* (fr. „la Truie”).

Het Frans woord *Mortier*, op het einde der middel-eeuwen werd meermaals voor catapulten gebruikt.

In dit tijdperk begint men buskruit te gebruiken, zodat er onder de familienamen ook enige zijn die daarop zinspelen, zoals *Bus*, *Busmaker*, „die bussen maakte”, *Busschot*, die buskruit hanteert op het slagveld, *Cassyn* „affuit”.

In het Frans ontstonden toen namen van dezelfde aard *Lepoudre*, *Laffut*, *Canon* (1), *Canonnier*, *Boutefeu* („die buskruit of kanonnen aansteekt”).

Terwijl deze machienen de tussenkomst van verscheidene mannen vereiste, werd elke soldaat met bogen of kruisbogen gewapend.

De boog, in gebruik sedert de voorhistorische tijden, gaf aanleiding tot namen zoals *Booghman(s)*, *Verbooghen* (fr. *Arçq*, dat misschien een plaatsnaam is, zoals in *Arc-Ainières*, op bogen van bruggen wijzende).

De naam *De Winde* kan meer dan eens deze betekenis hebben gehad maar kan o. m. op kranen voor bogen zinspelen.

Persegael was de pees van een boog.

(1) *Canonne* duidt vaker aan, in 't Picardisch : „een kanunnik”.

Het wapen, echter, dat het meeste in ere werd gehouden en dat nu nog liefhebbers heeft, als sportief voorwerp, was de kruisboog. Degene die er mee schoot was een *Handschutter* of *Balister*. De *Sel(f)schutter* droeg op zijn schouder een kleine kruisboog.

In 't Frans en in 't Waals vindt men namen als *Balette*, *Balasse*, *Ballis*, *Baliseau*, *Balsaux*, *Balestrie*, *Arbalestré*.

De pijlen van handboog of boog verschijnen in namen zoals *Pijl*, *Pijlijser*, *Piel* (Westvlaams), *Schicht* (waaruit waarschijnlijk de patroniem : *Schickx*). Ook *straal* kan die betekenis hebben (*Straelen*, *Van Straelen*) — *Stuurhout* werd eerder gezegd van pijlen voor wippen en *De Koker* wees op een „pijlkoker”.

In 't Frans vindt men voor dergelijke pijlen *Garot*. Het Picardisch *Quairiau* (= fr. *carreau*) werd gezegd van dikke pijlen met vierzijdige punten.

Lafèche, *Bousson*, *Baillon* werden ook voor die voorwerpen gezegd.

De naam : *Maquet* kon mogelijk, zoals in 't Waals voor een pijl gebruikt worden, maar betekent vaker een z. g. „goeden dag”.

De spies heeft de anthroponymie aanzienlijk beïnvloed. Men vindt bv. mensen die *Spies* heten (Waals : *Spiette*) en door het wegvallen van de eerste klank *Pissoort*, d. w. z. *spies-oord* „punt van een spies” of *Pishoudt* „hout van een spies”. *Famelair* schijnt voor een maker van spiespunten te zijn gezegd (fr. *famel*) ; *Pilet*, *Pilette* waren de Franse namen van de spies.

Een zeer nuttig en zeer oud wapen was ook de slinge (*Slinge*), door de *Slingenayer* bediend. De steen van de slinge werd in 't oud Frans, *faix* genoemd. Daaruit de curieuse naam, bij ons goed bekend, *Fichefet*, voor diegene die zijn steen in het doel wierp.

Op kortere afstand kon men zijn tegenstrever slaan bij middel van een brandereel (*Brandeleer*), d. w. z. een riem met een loden bal (*Bolle*) op het einde. Men vindt ook de naam *Grenade*. De lans (nl. *Pycke*) met haar schacht (*Schacht*) gaf aanleiding tot *Spriet*, *Ampe*.

In het Frans vindt men *Lance*, *Halbart*, *Picquet*, Waals *Picqueray*. De lansen van tornooien heetten *Bourdon*. *Pyckhavet* was een verdietsing van *Picavet* „bussel”, maar schijnt wel ook van puntige stokken te zijn gezegd geworden.

Het edelste wapen is het zwaard dat een rechtstreeks contact met de tegenstrever en een bijzondere handigheid en zwierigheid veronderstelt.

Men heeft mensen die *Sweert(s)* heten en ook *Lanksweert*. Vele personen worden *Brand* of *Brants* genoemd maar in de meeste gevallen is dit een verkorting van *Hillebrand* of een naam van dien aard. Nochtans was het woord *brand* — ook in het oud Frans — nog in gebruik voor een zwaar zwaard (fr. *Brandelet*) (1).

Degen(s) is meer gewoon en ook *Deyn*, *De Deyn*. Het duidde echter niet alleen korte zwaarden aan maar ook de edelen die ze droegen.

Het Frans is hier rijker dan het Nederlands. Men vindt namen zoals *de l'Épée*, *Dudard*, ook *Duverdin* en *Verdin* die op een soort dolk uit Verdun afkomstig wijzen. Voor dolk heeft men ook *Glavie* en *Aglave* „met den dolk”. De samenstellingen : *Maldague* „die zijn dolk slecht hanteert” of *Beldars* „vaardig met den dolk” zijn interessant.

Het woord *fer* „ijzer” zonder meer, wees op wapens. Daaruit namen zoals *Lefer*, *Dufer* en een zeer curieuse

(1) Men treft wel *Ysenbrand* „met ijzig zwaard” aan, maar het is een oude Germaanse naam, zoals *Hillebrand* en geen middel-eeuws anthroponiem.

samenstelling „hoche-fer” „die met zijn wapen zwaait”. Het is het rechtstreeks equivalent van den bekenden Engelschen naam : *Shakespeare*. Die geijkte naam heeft allerlei soorten van misvorming ondergaan, onder den invloed van dialecten : *Locefier* (l'hoche-fer), *Loquifier*, *Lottefier*, enz. die bewijzen dat de naam niet meer verstaan werd.

Kleinere snijdende wapens gaven aanleiding tot allerlei namen zoals *Mes*, *Meskens*, *Cnijf*, *Knijf*, *Bijl*, enz.

In 't Frans ontstonden, in denzelfden aard : *Poignard*, *Couteau*, *Canivet*, *Hachette*, *Coigne*, *Cognon* en ook *Penasse* „soort van mes”. De naam : *Dolet* zinspeelde op een oorlogsbijl (fr. *doloire*). *Dewaet* was het scherp van een wapen en de *Stormhack* was een bijl voor de bestorming.

Met een wapen steken was fr. *brochier*, *brocher*. Daaruit de namen : *Brochier*, *Brochard* en misschien *Brocal*. Ook de bekende naam *Broqueville*, uit Frankrijk naar hier gekomen, schijnt wel te staan voor „een die de wallen der steden doorsteekt” (1). (?)

In plaats van den anderen man te steken en te kwetsen kon men hem ook doodslaan. Zelfs zal de mens van de oeroudste tijdperken zo begonnen zijn om zich van zijn evennaaste te ontdoen.

In al de mythologieën speelt de knots een belangrijke rol. Het is het wapen van de sterke helden zoals Indra in Indië, Heracles in Griekenland.

De stokken met of zonder punten speelden in de oude legers een belangrijke rol. Daarom is het waarschijnlijk dat namen die op allerlei soorten van stokken wijzen wel tot de woordenschat van den oorlog behoorden.

Bedoeld worden namen zulke als *De Buyst*, *De Clippel*, *De Crock*, *Codde*, *Colf(s)*, *De Pestel*, *Staf*, *Stock*, *De Reck*,

Men vindt ook *Forceville*.

Stekke (1). *Cogel(s)* was een knots met een bol op het einde, *Pede* was een stok met een punt.

Er waren ook hamers (*Hamers*, *Morthamer(s)*) en sleien „houten hamers” (*Van der Sleyen*).

In het Frans zijn deze namen ten minste even talrijk : *Stocq*, *Stocquelet*, *Lacrosse* — *Staquet* „paal”, zoals *Warocquet* „ronde stok dienende als projectiel”, *Picon* „puntige stok”, *Croquet* „kromme stok”, *Massue*, *Gourdin* (2), *Pilet*.

Voor de hamers waren nog meer uitdrukkingen, *Marteau*, *Martelez*, *Maillet* (3), *Maillot*, *Mayolez*, *Masse*.

Een andere familie van wapens waren de haken : *Kramp-hout*, *Cram*, *Langenaeken*, *Haak* en daarenboven *Crauwel* „drietand, klauw”, *Tanghe* „tang”.

In het Frans vindt men *Crochet*, *Crocquet*, *Crocq* — *Gaffé*, *Gravez*, *Grappin* — *Hoquet*, *Happe* en bovenal *Havet*, *Haveau*, *Happart* (4).

Het spreekt van zelf dat dergelijke haken vele andere gebruiken hadden dan het vasthaken en verscheuren van den vijand, maar het is echter het te nut maken van dergelijke voorwerpen in den slag of in de bestorming van wallen dat het meest van aard was om ze als kenteken van zekere mensen te doen dienen.

Ongetwijfeld kunnen zij ook meermaals een metaforische betekenis hebben gehad. In alle geval, wat de *Havet* betreft weet men met zekerheid dat het een wapen was.

Als hulpelementen in een leger, waren er sappeurs. Naar alle waarschijnlijkheid heeft men sporen van die verrader-

(1) *Spaak* is eerder een „stang”, een afgehouden stuk hout.

(2) Deze naam kan ook een verkleinwoord zijn van fr. *gourd* „onbehendig”.

(3) De *Maillard* was eventueel de drager van een *mail*, *maillet*, maar in zekere gevallen ook de Franse vorm van den Germaansen naam *Magilhart*.

(4) De *happart* diende eigenlijk om te hangen.

lijke operaties in Franse namen zoals *Sdpart*, *Lemineur* en wel zeker *Taupin*, daar de *Talpe* een instrument was om te ondermijnen.

De spioenen vindt men in *Spier* en de verkenners in fr. *Viseur*, *Visart* en nld. *Luysterman*. De leveranciers van het leger kunnen de *Pourveur* en *Fourrir* (1) zijn.

De vaandeldragers heetten *Standaert*, *Van den Vandel*, *Vendelman* — fr. *Pénin* „standaard”.

Het middelnederlands bezat een rijke woordenschat in zake muzikspelers. Onder die „kunstenaars” waren er die ten dienst stonden van de troep, zoals bv. de trommelslagers : *Tromme*, *Trommelman*, *Tambuysen*, *Bonger*, *Taburijn*, *Timbal*, (waals *Taburiau*).

Ook heeft men *Trompet*, *Feyfer* en *Pyfferoen* voor degenen die met hun dwarsfluiten de regimenten opmonterden, zoals de *Horenblas*, *Blaeser*, enz. — *Cornard* was degene die als horen blazer optrad, *Busine* was een „trompet” (lat. *bucina*).

Gijzelaars gaven aanleiding tot namen als *Gyseleer*, en misschien *Gijzel*, maar zeker niet *Gessler*, want deze naam is een oude Germaanse naam (*Gaisal-hari*).

Louter verdedigingswapens hebben er ook toe bijgedragen om de anthroponymie te verrijken *Schild*, *Schil(s)* en bovenal *De Beukelaer* zijn bekende benamingen. *Rondas* is een klein rond schild. *Scheen* werd gezegd voor een „scheenstuk” (2). Men vindt ook : *Helm* en *Balcaen*. Dit laatste woord schijnt wel voor „barbacane” te staan, een instrument ter verdediging der vestingen. *Coudyser* wijst op punten op den grond gestort, tegen de ruitelij.

(1) Waals voor „Fourrier”.

(2) *Schutijser* en *Verbeerst* zinspelen ook op stukken van een pantser.

In het Frans heeft men *Lescut* „schild”, *Targez* „klein schild”, *Brogne* „borstharnas”, *Buffin*, *Buffon* (gedeelte van een helm), *Carnol* „helmvizier”, *Chambeau*, *Jambie* „scheenstuk”, *Bassart* „dekking van den arm”, *Spalier*, *Spalart* „bescherming van de schouders”, *Cottelle*, *Cottiaux* „maliënkolder”, *Bardet* „wapenrusting van een paard”, *Haubert* en *Gemblin* „maliënhemdkussen”.

De verschillende soorten van soldaten heetten : *Matsaert* (die de „matse” draagt), *De Cnodder* of *Colvenaer* (met een knots gewapend), *Wildschut* „vrijeschutter”, *Maarschalk* „fourier-sergeant”, *Saldiën* „huurling”, *Kimpe*, *Kemp(s)* „kampvechter, strijder”, *De Ruyter*, „krijgsknecht” (1), *Keerschiet* „die naar achteren schiet” (ironisch?).

In het Frans treft men aan *Sodoyez* of *Mercenier* „huurling”, *Carabin*, „soldaat van de lichte ruitery”, *Bidlot* „infanterist”, *Brognez* „kurassier”, *Tinchant* „strijder”, *Messelier* „met de matse”, *Gendarme* „zware ruitery”, *Halbardier*, *Lesergeant*, *Luidenant* enz.

Degene die beroemd waren om den durf waarmee zij de vestingen bestormden werden aangeduid als *Storm(s)*, *Stormacq*, fr. *Assaut*, *Lassaut*, *Lattaque* (2).

Men begrijpt dat het vervaardigen van al de wapens waarover sprake geweest is, van aard was om allerlei be-roepen te doen ontstaan waaronder verscheidene nu voor goed vergeten zijn.

Onder degene die in de anthroponymie vertegenwoordigd zijn, laat ons vermelden : *De Scheemaeker* (die scheden maakte), *Slingennayer* „maker van slingen”, *Swaerde-*

(1) *Snaeckaert* „blaffer” was een spotnaam voor Franse soldaten.

(2) Krijgslustige mensen kregen ook spotnamen als *Iserbijt* „vechtersbaas”, • *Verhuycck* „v. d. oorlogskreet”, *Bresseleer* „die bressen maakt”. In 't Frans : *Laquerre*, *Bataille*, *Foidart*, *Hute-reau*, enz.

maeker en *Speder* „maker van zwaarden”, *Degenæer* „maker van dolken”, *Wapenmaeker(s)*, *De Clippeleir*, *Colfmaker* „makers van klotsen”.

Ook, in het Frans : *Larmoyer* „de wapenmaker”, *Glavier* „maker van korte zwaarden”, *Dagonier* „maker van dolken”, *Lartellier* „maker van oorlogstuigen”, *Escudier* „maker van schilden”, *Brognier* „maker van pantsers”, *Fléchier* „maker van pijlen”, *Lamineur* „voor de platen der pantsers zorgende”, enz.

Onvolledig als dergelijke opsomming van namen ook weze, — het kan anders niet —, is zij van aard om een verrassend groot aantal van onze familienamen te verklaren en ongetwijfeld om gegevens te verstrekken aan degenen die het oorlogswezen in de Middeleeuwen bestuderen.
